

Юдд-биле

КОММУНИЗМЧЕ бурунгаар!

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндэстелтигин

1963 ч. НОЯБРЬ 6

СРЕДА

№ 264 (5668). Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди

Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

ОКТАБРЫНЫҢ УЛУГ ХЕРЭЭ ТИЛЕП ТУРАР

1917 чылдын октябрь 25-те (ноябрь 7-те) өрус революцияның «Аврора» крейсериин үтөр бөөдэри буржуазиянын Түр чыааңы сөөгү шывээ—Ышкы өрдүге бөөлашкынын дажы бугу делегейге күштүү-биле чагылаңан. Ол болза ажалчыннарнын болгаш тараачыннарнын төөгүде баштайгы күрүдөзүнн төртүтүнгенин мезээни болган.

Ол кайгамчык хун бистен улам ыраан тудум-на. Октябрьнын маадырларын—өрус коммунисттерин, ажалчын аңгынын болгаш күш-ажылчы тарачыннарнын чыгелээрүвү чок азыгы чагай херээ кижи төрелгеткенге улам-на бедип-биле үнделтирер.

«...Совет күрүдөзүнн тудушкунун ЗГЕЛЗЭР, оң-биле бугу делегей тавгузунун чаа үезин, чер болганда-ла ЧАА амыдыралче, буржуазияны тилдиринче, пролетариатты диктаторунчк, капиталдык дэрлалындан, империалистиги байындардан кижи төрелгетенин чойладырычкыне бер чорурду чаа аңгынын төргидээшкенин үезин ЗГЕЛЗЭР аас-кежики бистин үлүүвүсине онаашканыга чоргаарларын эрелгил болгаш чоргаарлар-на-даа турар бис» деп, Владимир Ильич Ленин бижээ. Бистин улуг революциянык, большевиктерни көчүдүп, күтүдүп, карганып, коздуп турган бугу делегей буржуазиянын болгаш оон агентилери барын үзүрүп социалисттерин шитиририг бугуру шалпышкан, делегейге баштайгы социалистиги Совет күрүдөзүнн үндэлектелини оо сөгкөргө бугуу партиюнуун, улуг интернационалисти чоргаарланымшыкыны-биле чугаалаан.

Октябрьнын социалистиги Улуг революциянык тиледелгил тугун көдүрүп үндүргөндөн бээр дөргөн ады чыл өткөн. Ол революциянын эгелдээ, делегейни эң чаа төгүдүнү бугу чорудулгазы марксизм-ленинизмдин бүгүгө тиледелгел өөрдүниги шынның болгаш амыдыралчы күжүн бүрүн бадтыкаан. Октябрь революциянын бээр-ла буржуазиянын бугу делегейге шу төргидээшкенин үези доозулга, социализмдин үези эгелдээ. Бугу шаптырар болгаш бергелер турда-да, социализмдин баштайгы чүгү бугу чурттары миллион-миллион ажалчы чоннарнын наттыжы кири алаар улуг херээ эгелдээ. Социализм эгелдээ чангыс чуртка, ССРЭ-те тилдээ турган болза, ол ам делегей системаны болу берген.

Европаны болгаш Азияны элөөн хей чурттарыга тилдээ социалистиги революциялар делегей империализмине чаа күштүг согушкунун

Эш 3. Т. Сердюкка
Социалистиги
Күш-ажылдың Маадыры
атты тыпыр дугайында
ССРЭ-нин Дээди
Совединин
Президиумунун
ЧАР ЛЫЫ

Коммунистиги партиязы болган Совет күрүдөзүнн мурунунга улуг ажалчыннар дээш бая төртүтүгенин хунуудан бээр алаан хар харааны биле холбаштыр СЭКП ТК-нын чанында партиа Комиссиянын даргазынч бири ораалчыны эш Зинорий Тимофеевич СЕРДЮККА Ленин ордени база «Калдыр болгаш Маска» адал медальды тыысыршан. Социалистиги Күш-ажылдың Маадыры атты тыпыр.

ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунун даргазы
Л. БРЕЖНЕВ
ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунун секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ

Москва, Кремль
1963 чылдың ноябрь 4.

таварыштырган. Ылангыа Кыдатка социалистиги революциянын тилдээни улуг ужуз-дузалыг болган. Дайын сөөдүндөгү төгү тилдээ ол революциялар болза Октябрь революциянык соода делегей төгүдөзүнн ч улуу болушкун болган. Социалистиги революция Америка дүптин чурттарынын бирөөсүн—Кубага тилдээ. Ычангаш маадырлар Куба ол дилге баштайгы социалистиги күрүдөзүнн догуунаан болгаш делегейни социалистиги системанын хөрөндөзүнн бижымы-биле тургупкан. социализмни тургузуу турар. Шаанда чүгө кижи болуп турган коммунизм амгы үнөк улуг күжү, чер бөмбүрээни кайгамчык улуг дегемнериде тургузуп турар нитилел болу бергенинч маргыш чок бадтыкамы ол-дур.

Совет Эвилели оогаан бугу социалистиги лагер улуларынч десталин, хамаарышса чорук, тайбы болгаш социал депшиг дээш демиселдин илгелдиг чөдөлгичи шпарган.

Октябрьнын улуг идеяларынч бирөөн болза, улустар арасында тайбын дээш демисел болуп келген. Ычангаш Октябрь революциянык тилдээниги соода анык: Совет күрүдөзүнн баштайгы декреттерини бирөөн тайбын дугайында декрет болган. Владимир Ильич Ленин бижээ ол декрет дайыны кижи төрелгеткенге улуг ул улуг кем-буруулу херек кылдыр шаптырары-биле бургу шалкын.

Ам, империалистиги реакциялар таалайдан улустарга адротуп ийги-биле кыжылып турда, тайбынын камгалаар дээш демисел бугу улустарынч бири чөргөкч эң чүгүла сорудулазы болуп турар. Ычангаш алымы-бүрү социал системалыг күрүдөзүнн тайбын догунашкынында ленинч принциптин унурдулга болдурган бистин партиязы болгаш Совет чазак боттарынын тайбыны ынакшыдыг ленинчи политикамы-биле бугу депшигелгил болгаш төрелгеткенга күштүг болган илгелдиг чаалап алган. Улустарга бижыл тайбыны хандыраар талазы-биле СЭКП ТК-нын, бистин чазавыстын үндүрүп турар хуаженишкенинч амгы үезде боттуг, тозаргай түнөөлдөрүн берип турар.

Бистин үезинин кайгамчык болушкуну болза, социализмин күчүлүг лагеринин делегей көгүлдөзүнн шитиририг фактору болу бергени болуп. Оон-биле калы национал-хосталгалык демиселдин күчүлүг чагымы империализмге күштүг согушкуну таварыштырган. Капиталистиги чурттарынч ажалчы коммунисттер партиязарынч унурдулгазы-биле боттарынын аңгы талазы-биле үндээрг эрге-ажылгы дээш мончополжаларга унур массалык, органиастыг ажал «жаксымыккыны а шимчөөшкенин үзүктел чок калдыгып турар. Бө бугу болза тайбын, демократия болгаш социализм дээш күш-ажылчы кижилеринч демиселдин чаа, улам бедип чазак көдүрүп үнгенини херечин болду.

Делегейни ажалчы чоннарнын ол улуг демиселдинч авангардында социализм чурттарыны улулары

чоруп турар. Бөгүн, Октябрьнын социалистиги Улуг революциянын алдарыг дөргөн ады чыл омонун байырлалынын бүдүдүгү, акы-дуума социалистиги чурттарынч ажалчы чоннары болгаш капиталдын чурттарында бистин өндүктөрүнч социализминч бири чуртуу, амгы үезде коммунизминч улуг тудушкунун тургузуп кирипкен Октябрьнын Төрүн чуртун йөрөп турар.

— Коммунизмдин маадырыг тургузуучуу, оран-делегейге тайбын болгаш ижилеринч аас-кежики дээш эрес-диам демиселчи—улуг сөөгү улусна алдар!

Октябрь революциянык улуг чаалап алымышкынынын бирөөн болза ССРЭ-те ленинчи национал-политиканын чашынанчак тилдээрг болуп. Бистин чуртувуча чок амыг анылар болгаш национал улустар баулу депшигелгил бединче көдүрүгөн болгаш бөгүн коммунизм тургузушкунун улуг херээге боттарынын салымшыкынын деңге кирич турар. Оон маргыш чок бадтыкамы Тыва республикадан көрүп болуп. Чүгө сөөгү он чылда—1953 чылдан 1963 чылга чедир, республиканык маалын баш саны 610 муң баш турганындан бир миллион баш ажыр өскөн. Ол үезде тарыла шөлү 83 муң гектардан 400 муң гектар чедир калган, колхозтар болгаш совет колхозтары сүт бүүдүрүи 4 катан, өт—5 катан, чүк—5 катан, таранын нини чыкпады 3 катан көвүдээ. Чели чыл планынча бистинч республиканынч улуг салымшыкынын бирөөн болза бө чылдын төгүдөзүнч чуртта даг-дугунч чаа улуг комбинатны ажалгалга кирир болуп. Ол чокочу чылдар иштинде Хову-Аксынин комбати комбинагы, Ак-Довурак—Абаза арасында чазалыг орукту база ажалгалга кирир. Оон сонгааргы чылдарда Тывага аар улутур болгаш чурталга тудушкуну улам дүргелдген темпидер-биле хөгжүү.

Бистин чуртувусту улулары Окутябрьнын бө алдарык оон ССРЭ-те коммунизм тургузарынч улуг программаны—СЭКП-нин Программаны боттандырар дээш демиселдин ийч чылы өткөн соонда ажал-агы болган чүгү тургузушкунунч бугу улустарында чаа-чаа улуг чедикчиликтер-биле байырлар турар. Партия болгаш совет улус ССРЭ-де коммунистиги тургузушкуну делегейни социалистиги системанынч болган бугу чурттарынч ажалчы аңгынынч эрге-ажылчыныга дугушуп турар улуг интернационалдык хулаелгечи кылдыр көрүп турар болгаш ол чагай херектин тилдээрг дээш чурттап, ажалдап, тургузуп, демиселчи турар.

Октябрьнын социалистиги Улуг революцияныкынч 46 чыл оо дегерезин!

Чер кырында бугу улустарга Тайбыны, Күш-ажылды, Хосталгану, Ден Зарени, Аны-дуңмалыны бугу болгаш Аас-кежинч тургузуп, бадтыкап турар коммунизм дегерезин!

ВЦСПС-тин президиумунда

Бистин чуртувустуң хэй-хэй бүдүрүгелеринин болгаш албан черлеринч коллективтеринин, хэй-инити организацияларынч болгаш тус-тус аштердин байыр эйирген телеграммалар болгаш чагаалар ССРЭ-нин профессионал эвилдеринин XIII съездининч адрезинге келген.

Сээдег байыр чедиргени болгаш күш-ажылчы чедикчинер ду-а йында мынадыгалар дээш, совет профивилдеринге чагай күзөөшкенинч дээш, бүдүрүгелеринин, тугуларынч, совет колхозтарынч, албан черлеринч бугу-де коллективтеринин, хэй-инити организацияларынч болгаш тус-тус аштерге Профсоюзал Эвилдеринин Бүгү-Эвилел Төп Чөвүдөлүгү президиуму XIII съездининч таасканы-биле чүрөктиги ханызындан чөдүр чөдүрүп тур.

Улуг байырлалга күш-ажылчы белектер КҮР ЧЕР СОВХОЗУНДА

Кур чер совхозунун малчынары Октябрь мурунуун зарыжыга киргеш, кышка белектелин хынамчалыг чорудуп турар. Ажалчы комителдинч даргазы эш Аракаанын дүндүлүкүниң бузугаар алырга, нияттиңи маалыга шыктыг кемнери кыштаг санында курлап белеккээ. Чижээ, Чедер участкалунун 9 кезек кыштагы-рында 12 муң тонна силосту чедирген.

Фермаларже болгаш кышталарже мал чени сөөртүргө 15 тракторуну, 5 автомашины тускайлап бижыглаан. Ол эвеналар 200 тонна ажалчынн кыштагыларда чедирген. Савак болгаш өске-даа кемнер сөөртүрүп организацияг чорудуп турар.

«Тилдег» совхозунунч төп сүт-бараан ферманынч коллективнеги коммунистиги күш-ажыл коллективни атты тыысканы таварыла эвес, Комсомолчу-аныктарынч ол фермазы бө чылын 400 тонна сүт бүүдүр-хулаелгени ийн айлар бурунгаар 405 тонна кылдыр күөстөгөн. Оон түдөөндө коллектив күрүгөге 370 тонна сүтү кириген.

Комсомолчу эш С. Сүгө-Маадырнынч удурткамы ол төп сүт-бараан ферманынч коллективни кышка белектелин байырлалга уткуштур үдөргелгил чоруткан. Амгы кылын турары кызыл булуңунч тудуун чокочу хунерде доозуп, ову көрүштүг дериригге белектелинч турар. Олар ВЛКСМ обкомунунч шилчир Кызыл туугун чедип алган көрүгүлүг болурунча бүүрелдиг.

СЭКП обкомунун V пленумунунч доктаалынч боттандыршыага, малчынарынч чурталга амыдыралынч улам чаагайдыларынче чурткан чамдык кемчелеринч база олууган. Чижээ, 3 кышталарда чаа бажынарнын немей туткан, 10 бажынарда печкаларын салган, чаа 10 радио-приемниктеринч малчынарга немей садип берген. Кудук чок кышталарге сүт сөөртүргө 3 водоводтарынч тускайлап бижыглаан.

Коммунистиги күш-ажылдың салымшыгы атты чедип алып дээш демиселчи турар малчынар Кур чер совхозунунч ферма, бригада бүүдүрү-де кызуун турар. Чижээ, М. Аканов, К. Маадыр-ов, О. Базидов, К. Серен, Х. Сален ышкы малчынарнынч кышталарынч кышка үдөгелгил белектелинч.

Ф. КОСИНЦЕВА, республика типографиянынч дептерлар чедиле коммунистиги күш-ажыл бригаданынч бригадире.

Чокоча чаа бистинч коллективтиң төлөөлери Иркутск хоорайнынч типографиянынч дуржулга солчулганыга чоразан Төп, сайзыраңгай черинч полиграфияны оларынч-биле кады барып көөр аас-кежикиг болган мен.

Ол чораш, ажалга бүдүрүкчүлүг дика хей муракчы дуржулгазы көрүп, чамдызынч шингээди-лаз алдымы. Ылангыа бистинч чех саазынч халыкыштар кылырда, хей үе шыкты чедирип турдувус. Иркутск типографиянынч ындыг халыкыштар кылыр чаа арзымы бө чораш көрүп, шингээди алган мей. Кажан чедип келгеш, ол чаа арзымы бригаданда көргүзүп айтканынч соонда, мурунуда бир кижи хүнде 700, азы хей-де дээ 900 халыкыштар кылып турган болза, ам 2800 ажыны кылып, шалкыны ажалдаар апардымыс. Цеке мынагы даямыг чаа муракчы дуржулганы шингээди алар дээш бригада кемчелерининч сонургалы дика улгалткан.

Кижки бүрүзү онашкан ажалын хуузунда херээден бедип көрүп, бүдүрүкчүлүг ажалдап, база хоорайнынч коллективтиң ажал, амалдарында илгелдиг киржип келгенинч бистинч тилдээнде, бө чылдын июль-де коммунистиги күш-ажылдың бригадамы деп бедип атты алган бис. Бө дөргө Октябрынч 46 чыл оонга бистинч улуг белектиг, чедикчиниктиг ужурашканымыс ол болуп.

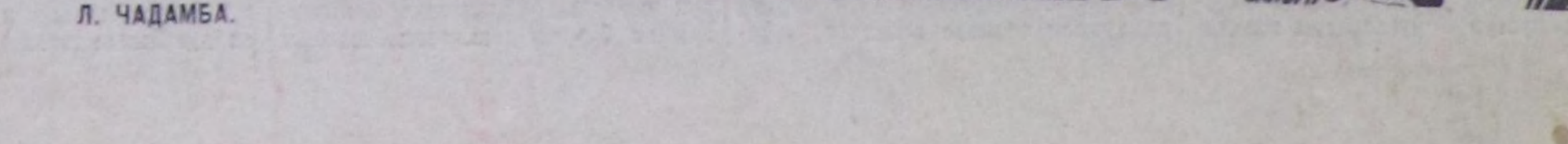
Бистинч кыстар ажалга 15 минута бурунгаар келгеш, ажалдаар черинч мик белекел ая, ажал шагынын чангыс-ла минутанынч халас эрттер-бестер. Бригаданынч кемчүннеринч арасында чүгө ажал үөздөө эвес, харины амыдыралыга, өөрдөлгөенге.

Бистинч кыстар ажалга 15 минута бурунгаар келгеш, ажалдаар черинч мик белекел ая, ажал шагынын чангыс-ла минутанынч халас эрттер-бестер. Бригаданынч кемчүннеринч арасында чүгө ажал үөздөө эвес, харины амыдыралыга, өөрдөлгөенге.

Саян, Таңды арасында, Чалгы баткан Улуг-Хемаде Совет чурттуң хамаатызы Чолдул арат ырлап турар. Октябрыдан төртүтүнгөн, Орук-чулу ажыттынган Онукур чүгүлү Совет Тывам, Огулунунч мээң ырым-дыр сен. Оранарга шолбан болган Россиянынч хеймар огул— Совет Тывам, мээң Тывам, Сөрүк нукуң магалыг-дыр! Ада карбзын—огул көөр дээр— Арат бөгүн көрүп тутчуп, Аны-дуума найырдала Аныл-улуунч кадыч чор мен.

Таңдымынч хейнүүнч сүрүү, Таңды болган унүш-дүңүт, Тайга-даскыл эртинези— Тайбынч ишинч байлаа бө-дур. Хөгжүм, ыры динмителген, Хөмөй, сыгыт чаңгыланган; Аас-кежики, ажал-ишти Арат чоргаар алгач чоруп— Башкын Ленинч номналы бө! Партиямынч ачымы бө! Октябрыдан төртүтүнгөн Онукур чүгүлү Тывам бө сен!

Л. ЧАДАМА.

Төөгүлүг улуг болушкуннар

Октябрдың социалистик Улут революциясынын тиешелегин Тыванын ажычы чонлары улуг өөрүшкү-биле уткан. Оң шуут салары-биле Тывага революстук шимчээшкин күштелген.

1917 чылдың декабрь 6-да Кызыл коорайга орус аждаамчыларынын болгаш таравчыларынын сөөктүк ажитациясына. Большевиктернин улуттуу өкүлдери болуп турган ол сөөктү Тыванын орус суурларынга Совет эрге-чагырганы тургузарының эрежок чутузуна айткан.

Оң сонда азын каш суурларга Советтер туртустунган болгаш революционердин чепсекти болуктери туртустунганда, 1918 чылдың апрель азеинде Минусинскден кызыл-гвардейликтер Тывага чедип келген.

Орус большевиктерин удурутамы-биле 1918 чылдың июнь 16-да Тыванын 9 кожуунарының төлээкчилеринин улуг хуралы чыгалан болгаш Тывага курттан турган күш-ажычы орус чонунун край сьездин оң-биле деге ажитанган. Ол ийи улуг хурал чамдык каттыжып алгаш-даа хуралдан турган. Азы-дунча суу-биле найралдыг кады чурттаар дугайында керэни орус болгаш тыва чонунун төлээкчилери ычкарда чарып алган. «Кайы-бир таладан тывагаарга болгаш орустарга аймык болу бээр таргаштада, ийи улустар чогуур харынып-бери, ийни күш-биле болтарының эресе-ажыктын камгалар» деп, ол керээде мугалап турар.

Бүгү чуртка ак-гвардейликтеринин контролеция-биле болгаш даштык интервенция-биле холбаштыр Тывага база дааматы дайны эгезди. Ак-гвардейликтер Тывага чедип келген, контрреволюстук корум-чүрүмү тургускан. Оң-биле кады ычкарда Тывага кыдат мкларистеринин эжелекче отряды болгаш моол конвонарының шериг отряды база хөдөлип чоруу турган.

Тывага туртустунган баштайгы Советтеринин аждаамчылары болгаш кызыл-гвардейликтер чамдык суурларга партизан болуктерин туртузуу алган.

Ол үеде Сибирьден Кравченкод болгаш Шеткиндин партизан армиясынын Тывага чедип келгени улуг болушкун болган. 1918 чылдың июль 18-те партизан армиясы Кызылдан хостаан. Кызыл партизан армия Тыванын чамдык районларында ак-гвардейликтеринин улуг сымарынагы тус черин партизанарыга дуузалган.

Сибирьге колкактары болгаш интервенциялар Кызыл Армиянын чыла шалканы Тывага революстук шимчээшкинни улам ийи өздүктенди ийи болган. Кравченкод болгаш Шеткиндин шериг-биле кады колкактарга удуу демисеке чоруткан тус черин партизанары 1920 чылдың чамдык Тывага эң чедип келген.

1920 чылдың майда каттыжып партизан отряды Тывага туртустунган. С. К. Кожедубов командалык-биле кызыл партизанар Тыванын ийи-бүрү районларына 1920 чылдың күнүнде болгаш 1921 чылдың эгезинде ак-гвардейлик болуктерин уузаарының туучушкунары чорудуу турган.

1921 чылдың чамдык Кызыл Армиянын доктаамал кезектери Тывага чедип келген. Совет Россиянын шериг талазы-биле дуузалчым Тывага национал-хосталгалы революциянын тиешелегинге шитилдик ужур-дуузалы болган. Кызыл Армиянын доктаамал кезектери болгаш тус черин кызыл партизанары Тывадан ак-гвардейликтерин болгаш даштык эжелекчилерин арыгарына тыва арааттарга дуузалган.

Тывага национал-хосталгалы революциянын ийи-бирин киржи чиркөөчүлери күш-ажычы тыва араат болгаш аларга акы-дунча дуузалачыны чоруткучу тус черин орус аждаамчылары болгаш таравчылары болган.

Тыванын 1921 чылдагы национал-хосталгалы революцияны орус пролетариаттын, оң Коммунист партиянын улуттуулугу-биле Октябрьдин социалистик Улут революциянын түндүкүнде тыктан.

1921 чылдың август 13—16 хунирнде Сут-Балыгга бүгү Тыванын тургузукчу улуг хуралы болган. Ол хуралга Тыванын бүгү кожуунарында төлээлери киришкен. Хуралга төлээлерден адылга каш чус арааттар база чыгарып болгаш Совет Россиянын төлээри база олуршкун.

Бүгү Тыванын ол улуг хуралы Тываны тускай республика кылдыр чарадан болгаш Тываның эң баштайгы конституцияны бадылаан.

Республика даштык харылдаалары Совет Россиянын дуузалчым-биле чорударын ол конституцияга айткан. «Танды-Тываны даштык колкактарды коюуларды болуудары оралдыр ак-дөрбөчкүлерге болгаш өске-да империалистерге удуу демиседе Танды-Тыва республика Совет Россия-биле эвилелдир чорудар» деп, конституциянын 8-и чуулунда чуталап турар.

Ычангаш Тыва улус бодуну республиканын тургусканын баштайгы хунирнде-ле салым-чуузуу Совет Россия-биле сыйры харылдаштырган.

Тыва арааттары болгаш орус чонун кады чоруткан демисеке чагаай уре-тунелди берген.

Ада-чурттуу Улут дайынын чылдарында ССРЭ-нің составына Тыванын каттыжып кирири дээш шимчээшкин араг чондарын ортузуна калбарган.

1944 чылдың август 17-ле ТАР-ның Биче Хуралынын VII сессия-араатарын күзүндө Сувар ССРЭ-нің составына Тыванын бахтал кирерин дугайында декларацияны хулаан алган.

ССРЭ-нің Дээди Советинин Президиуму 1944 чылдың октябрь 11-де Чарам-биле Тываны Совет Эвилелдин составына хулаан ап, тыва улустун өзгү хулаан хандырды.

1961 чылдың октябрь 10-да Тыва автономнуу областы Тыва Автономнуу Совет Социалистик Республика кылдыр өзе тургудуу дугайында ССРЭ-нің Дээди Советинин Президиуму Чарам үндүргөн. Ычангаш совет республиканын найралдыг өргөбүдүнге Тыванын күрүне кылдыр хөгжүр чоругу хандыртылган.

ЧУРУКТА: Ак-Довурак «Тыва даг-дугу» комбинаттың чоотка чаа ажыдаага кирген чылымдыга-биле аймаалар электростанциязы.

КОММУНИСТИГ ДЕП АТ ДЭЭШ

Кызылдан даарынага комбинатта даарыкчылап ажылдаала-ам 8 чыл болду. Бистин пластье даараа дегине коммунисттиг күш-ажылым деп бедик атты чедип алып дээш демисеке турар. Даарыкчылар шуптузу — чангыс дээш, чангыс — шуптузу дээш найралдыг ажылдап турар. Оң кезигинери даарыкчылар мергежилин бедилер, даарыкчылар машина-чепсеэд ажылдарының аргалы билди алды деген, бот-боттарыга үрүтүчү дуузалдып туралар.

Кандыг-даа коллективтиг мурнууда салдыган орууларым чедишкенин күүсеттирим, хамгым мурнууда, оң кезигинериң шуптуу ажылындан таамактыр. Комбинаттын коллективин, оң иштинге бистин пегини, Октябрь байырамына челишкениң ужуражыр дээш, байырап мурнуун күш-ажыкчы өздөчтө туруп, бедиктен чаа хулаагыларын алгаш, ажылдап келген. Бис октябрь айда чорган болгаш сыйрак халтыра, ак чорган болгаш дааран күүседип турган бис. Бир аалчыге киж бөрүтү 9 хоорган халгы, 60 сырык халгы болжип даараа нормалык турда, мез хурда 14—15 хоорган халтыра, 70—80 сырык халгы даараа турган. Улустун улуг байырамына мөөд күш-ажылыр бөдөлү бо болган.

Совет кижилерин материалдыг, куштурат хергелдерин хандырар, оларнын амдылар-туртагалык улам аккиждер дээш. Коммунист партиянын, Совет Чалыктын хун бүрү сагыш салымчылыгының ачызында, амдылар-чурталгалы улам бай-шырак болу турар. Мен үш уругтарым иези мен. Оларнын баарын школада өөренип турар. Эскерлер өөренип назм чедтирер.

Бистин амдыларыма бо чылдын база бир өөрүшкүтү таварылга болган. Чүд дөргө, 46 аал ишти чуртаар чаш бажындан чуртаалга болжип келтирме. Ол база бисин улам эки аждаамчылар сорук кирирген. Эки аждаамчылар бүгү таарымчалдыг байдалар бисте бар. Ам үеде хун бүрүнүн амыл нормалын

130—140 хун буттургениң ай пластын 140—150 хун күүседип турарым ам-даа өздөш деп болуп турар мен. Оң-даа артык амылдар керет.

Мөөн аждаамч турар бугураам чонун хергелдерин даарыкчы кылдарын бугурап турар бугураам чери болган. Маана чүд даараас дээр боор. Хол халындан эгездеш, хөрежөн кижилерин нарпы, эки шынарлыг пластьелерине чедир хестерин даарап турар. Октябрьдин 46 чыл оюн таварыштыр бистич север даарыкчылармыстың эки

шынарлыг дук пестен даараан чарык пластьелерин чоң улуг сонуграты-биле магазиндерден салдып ап турар.

Кызылдан даарыкчылары, оң иштинге коммунисттиг күш-ажылым деп бедик атты чедип алып дээш демисеки турар бистин пегини чеди чылдын бешик чылымны бугураам ооналдан челишкениң күсүдерине төлөтүп салымчыкын кирирер.

О. МОНГУШ, даарыкчы.

Эки амылдың түңнели

«Бээр электри-тудугу» тудуг-монтаж эргелди көдөргө электри четкиңи калбартып, көдөргө электри талазы-биле хергелдерин хандыртып турар. Октябрьдин бугураам планын коллектив 110 хун күүседип деп шийтирелген.

Октябрь байырамын таварышты Кызыл-Сары-Сеп шуптуу аждаамч кирир. Бүчүзү шөөлүт өвөс дээлдегич станцияларын орунуга ам Кызылдан электростанциямында 35 киловатт күчүдүг электростанция ача чедер.

Каа-Хемнин аждаамчылары эки электростанцияны алырар. Бо шуптуу тудуу ам коллективтин аждаамчыларының кол кирчөөргөндө. Ийди электростанцияны 3 бригадалары хүн-чүн каш кызылмайы ажылдап туралар. Комсомолчу Головин, Рукалов удуруг бригадаларын кезигинери хүн нормалын 120—130 хун күүседип туралар. Головинге дээрлик бригадалык кезигинери коммунист күш-ажылым бригадалык деп бедик атты чедип алып дээш кызылмайы ажылдап туралар. Коллективте өштөр Терехин, Раевский дурдукан бригадалар база эки аждаамч турар.

«Бээр электри-тудугу» эргелди бешик шынарлыг дергалелер, машина-биле хандыртылган. Хол-биле кылдыр берге аждаамч механизацияттырган.

Тускай эртенниң кижилер-биле

Н. ОРТУН-ООЛ.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ

Совет Эвилелинин хей национал улустарына аас-кежиңи берген Октябрьдин социалистик Улут революциянын 46 чыл өнүгү күш-ажыкчы белектерди ужуражыр дээш чарыш көвүрүтү тудуунун 5 отрядын Ак-Суг участканын тудугчулары бистерге улуг байырдал болурунч ырак мурнууда-ла эгезлэн турган. Ам бистер Октябрьдин байырамына күш-ажыкчы чедишкениң-перлиг ужурашкан бис. Дөрткү кварталдын планын ийи ай бурунгаар күүсөдүр дээш хулаагыне эки күүсеттирип турар. Байырдалга чедир ордуңу кылдарына тургураар бетонду бөткөн 20 адагантар кылдыр турган өвөстү база-ла күүсеттирис.

Бисте Совет Эвилелинин хей национал кижилери аждаамч турар. Бистин интернационалы коллектив деп алап турары анаа өвөс. Хей национал кижилерден туртустунган бистин коллективине ай, кварталдын планын үргүлүчү-ле ажыр күүседип келген. Эрткен үшкү кварталдын планын 120 хун күүсеттирис. Ак-Довурак — Абаза оруунуң бүгү-үдү көвүрүлгө бистер кылдыр бис. Бистин участка бо чылдын 4 көвүрүгү кылдыр тургаш, оларны эки шынарлыг кылып күүсетки. Чыл төңтүздүгү чедир ам-даа ийи көвүрүгүн мез-мез кылдыр дээш аждаамч түр бис. Амгы үеде бо улуг ордуңу тудуу Саян дагаларыңче хамылап бар чы-

дар, бистин мурнууда ам-даа кылдыр көвүрүлгө хей. Көвүрүгү тудуунун № 5 отрядынын участкалары чүтө Тывада өвөс, өске-даа черлерде ажаалдап турар. Бистин Ак-Суг участка № 5 көвүрүг отрядынын тудуучуларынын тиешелегини болуп, участкалар аразына шилчип чоругу кызыл ымпелди чаалап алган, олу бижым-биле тудуу турар бис.

Дөшкүн агаар-бойдустуг тайгал ордуңу көвүрүлгө кылып турар бистин коллективтен дыка хей кижилер күш-ажыкчы шынарлыг. Октябрь революциянынын 46 чыл өнүгү байырдалым улуг чедишкениң-ри-биле демделеп арттырып туралар.

Улут Октябрь революциянынын ачызында тыва черини даңыттыным кылдыр чарынтыгы кайгамчык-ладыр. Орус, украин болгаш өске-даа аштеринин дуузазы-биле тудуу талазы бистин коллективине ай, кварталдын планын үргүлүчү-ле ажыр күүседип келген. Эрткен үшкү кварталдын планын 120 хун күүсеттирис. Ак-Довурак — Абаза оруунуң бүгү-үдү көвүрүлгө бистер кылдыр бис. Бистин участка бо чылдын 4 көвүрүгү кылдыр тургаш, оларны эки шынарлыг кылып күүсетки. Чыл төңтүздүгү чедир ам-даа ийи көвүрүгүн мез-мез кылдыр дээш аждаамч түр бис. Амгы үеде бо улуг ордуңу тудуу Саян дагаларыңче хамылап бар чы-

М. БИЧЕ-ООЛ, көвүрүг тудуунун № 5 отрядынын Ак-Суг участканын арматурщиғы.

ЧАЛЫ НАЗЫНЫҢ СОРУУ-БИЛЕ

Кижилерин амдыларыма кээр-мөңгөдө уттуудурубай артып калыр кайгамчык болушкунуң тургураар болгай. Мөөң амдыларыма кылдыр болушкуну — бо чылдын сентябрын төңчүздө, Красноярскге болуп өрткен Сибирдин болгаш ырак Чоң-чүктүң комсомолчу шаамыкчу тудугларынын амык тудугчуларының сөдүңгө киришкени болду. Ол болза мээң сагыш-сеткилимге эң-не хайымчылыг, эң-не сонуграгың болганда, оң дугайында мугалагар оңа өөрүңүң.

Бистин амыктарың төлээкчилерин чылым-биле өөрүшкүдүг утукун ап турдулар.

Хоорайнын тудуу черлеринин ажылын сонуграп көрдүмүс. Солуң чүбүл-ле хей, Сөөлүрдүр, тудугчуларың салал-оңалым дымнап, бистин-биле бир демей ажыларын кылып турар, күш-ажыкчы өңүктөрүн-тур деп буураан бис. Олар ышкаш амыктар бистин тудууствага чүс-чүс болгай.

...Манавааным таварылга болуп, мени селтүү президентумуңа сонуграга делекесей берген мен. Ам канчаар олудуулар турган, барып олурар фудуу бугуу көрүп ап басып олур мен. Ша-ла ол үеде подполковник формалыг аажок-танымыр ышкы кижини көрүп кадым. Ол мээң аземи бергенми эскерип кааны ол боор, менче дымзык болгаш күшүгү холун сунду. Чүтэе минаараа сакты тырттып келеш:

— Юрий Алексеевич силер бе? — дидим.

— Ийе, мен-дер мен.

Делегейе бирин космонавт Ю. А. Гагарин-биле шак ычкар танымар аас-кежиңи болган мен.

Президиум олудуу эзеп турар аразында эзеп хей чүдүлөр дугайында чуулаалып четтирилген бис.

Юрий Алексеевич мээң националмыны сонуградым.

— Азиянын мырынай төвүдө чурттап турар аас-кежиңиң улус тур силер — дидим.

Азиянын төвүдө турары Тываның чооргалары деп чүе билдингир. А ам оң база бир улуг чооргалары Ак-Довурактың даг-дугу комбинаты апарган. Мен оң тудугчуу мен. Оң сонда космонавт мээң спортка хандыкшып турарымны сонуградым.

Солун чуугаан аңаа үзүп каас ужулга таварышкан бис. Селтүү амыл үргүлүчүлери берген.

Селтүү киржиңичери Н. С. Хрущевтин байырагы телеграмманын улут кижиней-биле дыннап, харык чагааны чоруткан.

Сибирдин болгаш ырак Чоң-чүктүң тудугчларында амыктарын эки ажда-херектерин, үнегел эгезелешкениңин дугайында оң киржиңичер хей-биле чуулап туралар. Оларны чуугаан дыннап олурарга бистер, ак-довуракчылар улуг ажда-херектерин буурап турар-дыр бис деп чүе боллатып кээр чорду.

Чамда эштер коңуу соауу ажда-херектерин база чуулап турдулар.

Чамда, Красноярск ГЭС-тин кол керелер эргелелдинг бестонжеринин комплексинин бригадалык бригадалары эң Голос санал берген, Бестон-шиктер боттарының хуралына Ю. Г. Гагаринин бригадалык хундулуг кезигиниңе кирип алган, ай сайында ооналдаларын 120 хуудан куду күүсетпей турар.

О. КАЛЫНДУУ, «Тыва даг-дугу тудуунун» мастери.

46 ЧЫЛДЫҢ БЕДИНДЕН

Даара Улут Октябрьдин 46 чыл өө. Бистин революциясы, бистин тургузууусу ам ычча чаа болгандыр. Ычангаш ол эрткен 46 чылдың бедикте туруп алган, даа керүп көөр чүе болза, «Авраамдын бөөлөшкүнү»-булаа, — диминалдым.

Кызык ордуну чаа таварылап турган-даа сагышка ол-ла дөвөөр чуртууну келир. Ичарага ол үенин демиселдерин амыктыр диве, атытар мунгулаан азы чүк база куяк машиналарын харында пелем-мет октарынын деңиздерин ага аждаамч куржандыгылкан матростар, херектеринде, бөртөринде кымыл пестерди кымыл-гвардейликтер-дыр. Бо дөргө бистин адаарымы, бистин акыларымы, Совет эрге-чагырганы чаалап ап турган мадырлыг кижилер өл-дүр.

Мур-мүч чылдар эрте бээр, хей-хей салгалтыр солту бээр. Ич-чала-даа утунуруба Октябрь хунирнин дугайында тураскал кеземегеде чурттаар апар. Чүтө дөргө, минаарада кыла төрөдөгениңиң төңгүдөгө чаа те-чада эгезлэн. Ол чүтү чалаа? Капитализминин буурап турдуңканы болгаш коммунизминин бажыкатышын туртустунганымын те-чаабы-дыр.

46 чылдар эрткен-дыр, оларнын бедиктен келдир үени база мара-биле көрүп турар бис. Чүтө дөргө, СЭП-нин XXII съездинин ийи чыл өө оң-биле база барык таварыш турар.

Ийет, XXII съездинин бээр ийи чыл болгаш каш хөжүк эрткен. Бистин бөмбөрүкчөө оортан бээр Хунду ийи катал дегинин камгал. Ычангаш комсомолчарымы Валентина Терешкова болган Валерий Быковская Черныштин оң-көтөлүк болган камгал. Улустун чуугаалып шыкан.

аа аразында бешик хей суг ага берген-дыр.

Бистин республиканын, тыва улустун 46 чыл буртугаар байдалын дегин-ле бедиктен көөр чүе болза, база-ла ийден көстүп турар. Чөкөгөлөн көр диве, мара-биле дээр чок. Хемчиктин Кара-Даш бөрү чок. Ол чөр чурттуг киргандарың чуугаалындан алгыра, маана дүжүмчөт, хөрөгиттер өздөр бис диве чоралган. Чоңун алаз кижилер диве, оларнын хоудунда эрге-чагырга, а ол эрге-чагырганын чепсөө — мамы, шагай... Арат кижилер амыл-түрүнчү, самдар, төлдү өвөс чурттап чоралган. Сууржун деп утка-биле адырга, анаа чангыс өргөн-даа турбаан. «Чүвени билде-кежигине ол дедиржиге, кандыг-бир лама кижиге даг-дугу дээр чүвени малагашка холлаш, бичин сугту тудуу бээр, ол сугтууңу буулузында магдаллаш, бурганга чүдүн олурар чордуусу» деп, бистин кирган-ачагы тооан алды харылында ычкан орап чүе, «Адам кыккан дүжүмчүн ийи караан дөшкөн болза, адам чиптен козараттын амыл диве сиккан болза» деп, чоңуну малажым чоралган үеде ол-ла болгай.

Ам ол Кара-Дашта кандыгы? Даг-дугу деп чүд, ол чүтө хергел дээрлин ам каш уруу-даа билди. Кара-Дашта 14 муң чуртукчулук сугуру турган келген. Оң чанында чаа суурну база тудуу турар. Оң ба-жындары 3—4 катл болулар, оларны суг-биле чылдыр. Квартиралар өргөбүдүгүн өзөш-дөшөнгө халы-маарыштыр 2—3—4 өргөлдөргү болулар. Тудуг дөвөстүргө, ол суур ачты Ак-Довурак суур-биле калыч 45—50 муң чуртукчулук хөрөгү болу бургай. Хоорайнын бүгү тудуу комсомол үеинде аждаамч, чурт-

таар кижиниң иегелдөөн бөузаар, оңу барымдалап планын төвөндөш-дөө.

А ол хоорайнын чүтө тудуу турар чүтө?

Ийди даг-дугу арылар фабрика тудуу турар болгай. Оң баштайгы элдөтө бо чылым ажылдага кирер. Фабриканын күчүң — чылда 15 муң тонна ары даг-дугу чуртка бээр. А фабриканын ийини элдөтө? Ову тудуу довултарга. Төвөөн турт чылдында чүтө оң 140 муң тонна даг-дугу алыр апар.

А ол кижилери? Ийди бистин улуг Төрөөн чуртувустун эң ирак-даа, эң мөөк-даа булганындыан, ийин-бүрү националмын кижилери четкилин келген. Ычангаш көшкүн, быдырайт чурттап чорган тываларын оңдор, ычмарына ол тудуг калдарының бөлүгү дарагалачындар, көрүп көрөөн: Орожек Мартаалы колхозка 7 класс дооскан, ол тудугта чөшө берген. Анаа чөрт чыл иштөөндө аждаамч. 10 класска дооскан, кезикти техникумга ол кирген, ам оң ужуру кувурунда өөренип турар, тускай эртенге дашчы, беткевич, чамалыкчы. Ычангаш С. Мокраштын, Ура-Базырын, Кара-өөлдүн бригадаларын билдер хей. Солуң чүе чүд дөргө, амык оң Кара-өөлдүн тудугчулар бригадалык бир-ле дугаар ол тудугта коммунистти күш-ажыкчы бригадалык атты тывыккан турган.

Бо бүгүнү 46 чылдың бедиктен көрүп турарымыс ол-дүр. Амгы үенин-даа, дөдөр үенин-лаа оң артык хей үндүлериң кирип бөдүр бис. Ак-Довурак — Абаза аразында чаагайы ордуңу тудуу диве. Бистин тыва биче демин кезилер көвүрүтү тудуу чоранагы? Кызылдан Барымын Хемчик бар чыткан, эрги шагыни

даа сактып чуугалап тургулаар: ол дем чачым, күзүн коңууг «ажык-чак» хем турган. Ол-бо талазында чурттап турар алдар ийи суг аразында харылаа чок апар, чүтө дөргө, ол хем кештинместей бээр. Харык демин оонун ажылап алган, бот-боттарына ышкыныкша алды уруг болгаш адым оол, ук туртуу күш-биле кадыланып эшир леп турган дүжүмчүнн холундан адырды, чепсе, дыннабас черге келжү чөрү бертанар. Ужуру чүд дөргө, мез ай-ай-биле даамаш туртүр бөдөр, демин дүжүмөт өңү келжип чаалап, а ол аразында демги амыктар өг-бүлө тудуу аждаамды берген дидир.

Ычангаш Улут-Хемни кезилдир көвүрүгүн тудууларын холбаштыр тоолдар чүе болза, та казыл тоол үнүп келер ийен? — кылдыр кижиге болгалдыр. Бөдөл көөргө, ол тоол ийи-чатыс кижилерин амдылары-биле чүтө холбаштыр өвөс, харык улуг сомаал ужуру-укамык болуур кире! Маана чогаалчы Л. Чамданымн даразында олургуларын кижиге берсе болуп келди:

Шаамда улус кезиге көөл, Чамың чачым, чалбарып бөөр. Хеме-э-э! Хеме! Хеме! — дидим, Хеме төлейт олурар бөөр. Ийниң күчү келген. Ирак чөр-лаа чөк болган. Ийик хем-лаа чаамай берген!

46 чылдың бедиктен Кызылдан бус-турбиналыг электростанциянын бешик кудумчузунда, Пушкин аттыг Ленин комсомолчу ам турар бажындага турган бичин дөвөстү Тывада үлгү болуп берген салгалды кижилери ам-даа улгаан. Кежээ болурга-ла ол талырап үнөт. 12 шак чедип чоролда өкө бөрү турду. А ам чүтү? Бустурбиналыгынын өлү — Лениннин лампочкамы Каа-Хем, Танды районунун колхозтарын база чарыда берген-дыр! Мону холбаштыр мын-

даа сактып чуугалап тургулаар: ол дем чачым, күзүн коңууг «ажык-чак» хем турган. Ол-бо талазында чурттап турар алдар ийи суг аразында харылаа чок апар, чүтө дөргө, ол хем кештинместей бээр. Харык демин оонун ажылап алган, бот-боттарына ышкыныкша алды уруг болгаш адым оол, ук туртуу күш-биле кадыланып эшир леп турган дүжүмчүнн холундан адырды, чепсе, дыннабас черге келжү чөрү бертанар. Ужуру чүд дөргө, мез ай-ай-биле даамаш туртүр бөдөр, демин дүжүмөт өңү келжип чаалап, а ол аразында демги амыктар өг-бүлө тудуу аждаамды берген дидир.

Ычангаш Улут-Хемни кезилдир көвүрүгүн тудууларын холбаштыр тоолдар чүе болза, та казыл тоол үнүп келер ийен? — кылдыр кижиге болгалдыр. Бөдөл көөргө, ол тоол ийи-чатыс кижилерин амдылары-биле чүтө холбаштыр өвөс, харык улуг сомаал ужуру-укамык болуур кире! Маана чогаалчы Л. Чамданымн даразында олургуларын кижиге берсе болуп келди:

Шаамда улус кезиге көөл, Чамың чачым, чалбарып бөөр. Хеме-э-э! Хеме! Хеме! — дидим, Хеме төлейт олурар бөөр. Ийниң күчү келген. Ирак чөр-лаа чөк болган. Ийик хем-лаа чаамай берген!

46 чылдың бедиктен Кызылдан бус-турбиналыг электростанциянын бешик кудумчузунда, Пушкин аттыг Ленин комсомолчу ам турар бажындага турган бичин дөвөстү Тывада үлгү болуп берген салгалды кижилери ам-даа улгаан. Кежээ болурга-ла ол талырап үнөт. 12 шак чедип чоролда өкө бөрү турду. А ам чүтү? Бустурбиналыгынын өлү — Лениннин лампочкамы Каа-Хем, Танды районунун колхозтарын база чарыда берген-дыр! Мону холбаштыр мын-

тар тарааны ажаар хулаалыга алган, оңу 750 гектар кылдыр күүсөткөн. Ычангаш мөжөгейликтер Суворов адагыштар ийден 2000 гектар черин таразын бо сезонда ажаал алганын кым магадлаас бээр!

Бо бүгүн бистер Улут Октябрьдин 46 чылдын бедиктен көрүп турар-дыр бис. Ол-ла бедиктен келди үеисе база каттап көрүгөш, Н. С. Хрущевтин даразында сестерини өөртү бис.

— Бистин коммунистти партия-лыстын экономика дөвүдөөнүн талазы-биле 20 чылга бөдөл кылган Программалы — ол дөргө коммунизмин тургураар дээш демисеке бистин буурадыр чүдүүсү-тур. Ону боттадырары — ол дөргө капитализм дегегенин иштеткен доктаалдыр. Ычангаш коммунистти тургузушкунуңу улуг программалык күшетиңер.

П

Адаа-биле КОММУНИЗМЧЕ бурунгаар!

Диңмителзин!

Карангыны чырмап каан, Хаялалг хүн—Октябрьның ачызында, Байгачыктыг бекиттерге Хартыганын кыдыктыг дег ужуу ор бис. Хоорайларда, суурларда, Хову, шынаа, дагалар, хемнер бурууде, Хоосту ырлар чагылазын, Коммунизм олу чыраан магалым кэр!

ОКТАБРЬДА

Амгы Тываа сайыралы — Партияның ачызында. Араттарның алыс оруу — Партияга шынычында. ылангы эрткин ен чыл ыр дег чараш, тоол дег мерген: Эзер эрес шички кирген. Эргим Тываа шырай-арны, Тимлепелер, чедишикнинер Октябрьдан эге тыккан. Оң ужуу бүгүн, мында — Диринг Ленин бистин-биле! Кылааныгыс углап олар, Кылааныгыс дегим олар Ленин — бисте, Ленин — чонда, Ленин — бүгүн партиябыста! Алын-оол ДАРЖАА.

Араттын аас-кежии

Чырык орук дилеп чоруу, колхоз оруун шилеп алдым. Чыргалаңга черт дэшиштин Коммунаже базил ор мен. Октябрьның социалистиң Улуг революцияны дэрген алды чыл мурнууда Россияга өскөзөн. 46 чыл намыр ул эвес үс. Ол үениң иштинде-бистин чурттуу өвүр-хевари болгаш совет кижилерини, оң иштинде тыва араттарын амыдыралы үндештин-биле аспарыгын. Оң Улуг Октябрь революцияны берген. Октябрь революцияның ачы-хавылазын араг кичи өткөн ханмас. Октябрь революцияны хосталаганы, аас-кежикти биске берген. Өөренип, ажылдар, дымтаныр өргөлдөр болгаш бис. Респубикамың ырак, кызматкар черлериниң бирээзи — Тес-Хем районга шаанда быдгарай хуу ажылдыг, көшкүн, өрге-медел чок, азым-түрениң араттар база чуртап чораман. Ам — бай-шыдалым, беш улуг колхозтуг, бир совхозтуг, чочу аас-кежикти амыдыралдыг улуг район болган.

Партияның болгаш чакатык ала-сагыш салышыкының түнөөниде бистин «Чодураа» колхоз органиаас-ажыл-агый талазы-биле чыл келген тудум-на быктыгын, дөгжүп турар. Хамыктын мурнууда амгы үениң чаа көдөө ажыл-агый техникамы-биле чепселенген мал ажылы сайдыран, оң продукттуу белип турар. Колхоз-60 чылын күрүнеге сүт, дук садарынын планын хуусаа бетке күөттүкөн.

Колхозка кирген үениң эгелеш, няитинин ажылыга болуmundу бар-ла шам-биле киржип турар мен. Тулуг ажылдыг үр чылдарда ажылдап, тулуг бригаданын удурут турдум. Бот-орулга-чарыладыг хой-жу бригадалар органиастаттылары билек, улуг хойжу болушпан. Хой-жу бригаданын бригадинде ажылдап турар мен.

Бистин № 3 бот-орулга-чарыла-дыг бригадасы 1961 чылдын чазымында чеди өг-бүдөдөн сугруктугунга, Хой чыдын-өстүрүн сайзыралы-рынга таарымчалыг олар-белчирин черлери бисте быктылаттыган. Бригада баштайгы чылда дук ыр-галадыг база малдын чаш төлү камгалан аларының талазы-биле оонадынын күөттүкөн. Бригада чыл келген тудум-на бугурууге чедишикнинер чеди ап турар. Эрткен чылын күрүнеге дук садарынын планын 620 килограмм ашыр күөтүдүп, бир хойду оонаштыр 2 кг 250 грамм дукту киргип, 1037 хураганын четче камгалар алган бис.

Малдын узакзын өкжидеринче чогуур кичиңгерил салып, төрүүр хойлары чылдыңна тарып боозадып турар бис. 1962 чылда бригада бугу төрүүр хойларын 75 хуузу, азы алды кодан хой тарып боозатынган. Мал кыштагладымыш

Тараажының сөзү

Чеди чылдың бешки чылында дүжүт дээн демиселди бистин арты-алын тараажылары эрткин чылдың күзүндүн өгөлдөн. Бир эвес черин өй-шанда болгаш эки ажылдап кылар болза, тараажыларга ол калжанда эки шыналды хайырлар. Трактор бригадаларын дүржүлээлге механизаторлар-биле четчелөөн. Бө чылдың тарылгазына чыдын алдырган чер болгаш күзүң эки шынарлыг кылдыр алдыр дескилөөн ангыс — шунту 11 муң гектар белектетинген турган.

Урезин дугайын база утаан бис. Урезин ажылы бистин ажыл-агыйда өртемге шыңгыш үндөлдөөн чөрутүңүп турар. Кызыл-тастың «Скалы» сөрүн көчүт үлөкчүлүк турар апарган бис. Урезининиң өй-шанда арыгалап, хоранааш, агротехниктиг икелделдер бугаар шыгаап кадалгаан турган.

Чыдын дар шөлдөрдөн чүгле артын тура-ла, мурнакчы механизаторлар шык баарымыкыныкче киреңкел. Ипиртөөнниң оон дарый чаштырылга эгелөөн. Оң түнөөниде тарылга 12 ажыл хүнеринде эң дээр агротехниктиг хуусааларда эрткин. Мынчаар далашканымыс хей барган. Чай кадалашкыныг болган. Ажыл-биле чугаалаарга, бөдүстүң дүжүдүстүң дугайында сагыш аарып турган бис. Хоран-химиятты самолет-биле 4 муң гектар тарылгага кырыдан чаштырып, бөк үнүштер-биле демиселди чөруткан. Ол орта артылдың баштаар чери апа-хөреңгени харамнанмаан. Оң соонда шөл арык, тараада бөк үнүштериниң холум барык чок болур болган га сайында дүжүт 3 центнер нежеңир. Эрткин чылын колхоз күрүнеге арык болгаш бектик шынардыг тараа сатканындан 67 муң рубльдинг немелдизин алган.

Дүжүт дээн сагымыс аарып тура-ла, бистин черинис бисти бакка сукпаан. Ол бо уаада база тараажыларын кызымаккай кыраажыларн харам чокка шыналган. Күзүң бистин алдынанчак «Скалыны» хана дег көстүп турган.

Кукуруза, тарымал төөрүк дээн шыкка мал чени культураларже ууту кичиңгел салдыган. Кукурузалычылар А. Кузьмин, Т. Көк-оол, Н. Коалитин оларныкы багай эвес дүжүтү өстүрүп алганын ачымында, тараажылары ажаан алышык-кыныгыга чедир 44 муң центнер силос салдыган турган.

Ажаан алышыкын сентябрының баштайгы хүнеринде эгелөөн. Оң планын колхоз баштаар чериниң болгаш партерөөнү каттышкан хурамында чугаалажып, бүгү-ле ажылды бөдүмчалыг көргөн. Бө чылын Тываа култураларының гектар бургузундас ортуман дүжүдү 12,5 центнер, оң мильнде мызыл-тастың «Снапа» деп сөрүнүн — 13,8 центнер болган.

Балгаанчылар Төвөөн чурттуу мурнунга алган социалистик хүлөөлгезин алдарымы-биле күөттүкөн: 443,2 муң пуд эки шынарлыг тараа куруенин шыгымамырынга урдунган. Тарааның кезилдөөн болгаш бастырылганы бө чылын биске эрткин чылдагымында дүрген чөруттуңган.

Бө чөрүк чүгле тарааны өй-шанда ажаап алырын эвес, харын келир чылдың дүжүдүңгө ангыс чурттуу алдыр белектерини база хандырган. Бистин механизаторларымыс хүндүн дивейи ажылдап турган. 11177 га чыгыт черин болгаш ангысты андырып белектөөнөр. Механизатор А. Горбатовский, П. Сунонов, П. Глазырин, А. Кузьмин болгаш оон-даа өскелерин ангыс андарыла-газынга амыр-дыжын бодавайн өрөс-түн ажылдаанын демделдөөр чугула.

Урезин участоктарының ажаан алышыкынын бирги ээлдөгө ангылап ажаан алышыкы-биле чөруткан бистин аравыкча чоран түвө. «Сут-Хал» совхозтун дирекция черинге чеккен, келген хөреэвисти таптал-бырлап бердиге. Совхозтун директору эш Солоньев, парторг эш Лопсаң-Серең театрга улуг күөлдөөн-биле дуулап эгелөөн.

Төөгүнүн төөгүчүзү (Режиссернун демделелинден)

Сүлдө-чаван, ужурап — деп суругулдун сүргөткө-лаа, Ужур, шыныг илеп турган Угаанымылар долу чораман. С. Сарыг-оол.

Чоргаарлаңыр буртугларымыс Алдан-мадырларын дугайында тыва драматургиянын мергежиңдик чогалдыкыларынын бирөөзи В. Көк-оол «Самбажык» деп шиини театрга өккөп хүлөөтпей тура-ла, актерлар болгаш режиссерлар аравында бөдөлдөрүн солчуп, чугаалажып эгелөөн. Кол-вол рольдарын шунту артистер ойнаксаар, үк шиини режиссер буртуу туртууускаар, дүвүрениң байдал илден турган.

Шинап-ла урап чүтүлдүк андыг ажаалдакчымы өк хөре солун болгаш берге материалды дугайымы бодалымы, бөдүнүк күжүң, мергезиңиң оң-биле шексөөнчүл. Директор эш Р. Далай-оол, Бугу-эвиладик театр нитилелиниң Тыва-дук сайбарын эгелөөн эш М. Муңзук оларның дуузы-биле театрыны бичин «экепелдизим» бүрүн дегитинген. Алдан-мадырдын сургат-чы черлери Кара-Даг, Оңу-Шол болгаш Анаа-Шеми, Дагы-Шеми. Чыраакылар, оң майи кол-ла түвө — алаа үр чылдарда чурттал келген хүндүдүт кырганырымыстын алдыры айыл сен дээн ханмыккан бис.

Арып шырайдын кезөөдө өргөк байдал ыраады, могай-шыгап чок бистин башкымы, шииңиз автору Виктор Шогакөвиг Көк-оол база хей «чүкүттү», хей чүтүн өннер дэди, чүтүкү Сергей Лазын база бистин аравыкча чоран түвө.

А Байдарын аажы-чанын, оларын турамында аажылашкынын Ооржак Смылаа чиктер кирип турган, таймалырлап төөгүлөөн. Черде ол чок-кавы кырганырынын чугааы төөгү материалдары-биле дүжүп турарга, бистин «экепелдизим» ажыл улам сонугурунчыг апарган.

Алдан-мадырларын тура-талышыкымын 80 чыл болган өнүк оң ишيني тураксаалыр дээп, оңу август айың эгелеп белекчел эгелөөн бис. Шиини белекчел турар, весте режиссер кичи менөө билдире алытырлар, бергелер база-ла туртуп келген. Анаа дүржүлээлге режиссерларын, хоотун артистерин дуузын ажиллап турар мен. Ол ыкшан, шаандагы улустун аажы-чан, онагай байдалдарын, дүжү-меттерин канчаар олурарынын, хөргөни канчаар тулдары дээн өскө-ла бидлимес чүдүлөр белекчел үениде бо-ла тыткып келир турган. Оңу хоотун артистерин, коллективтиң күжү-биле шийтирелеп тур бис. М. Муңзук, Н. Флөй-оол, Д. Дамба-Даржаа, А. Тавакый, Ф. Мартай-оол болгаш өскө-лаа эштер, боттарынын аажыгы саалаан, сумелерин кирип турар!

Шиини белекчел талазы-биле театрынын пехтери база эки ажилдаа. Ол ыкшан, чамдык кижилерин биске чедиңип келген дуузын кижилерде үлөөн ханмас. Илангыя Кызылдын чуртакчылары Монгуш Чамзы, Селин угбай олар биске шаандалык улустун берттерин тергиин эки дараал. «Тээли» совхозтун ажилчыны, уран-шөөр чазыкчы Салчак Нарбу ирей эзер, ча-сөгүн дээн өскө-ла чүдүлөдери ча-зал, кылын турары дмаа эки. «Самбажык» деп шиини ноябрь айынын ортан үенинде көрүктүлөгө бараалдагы бис.

Н. СЕЛИН, Турааның бугурууга-өоредилгел: И чыл школазының директору. РСФСР-ийн школарынын алдарыг башкысы.

Ала-мадырларын дугайында тыва драматургиянын мергежиңдик чогалдыкыларынын бирөөзи В. Көк-оол «Самбажык» деп шиини театрга өккөп хүлөөтпей тура-ла, актерлар болгаш режиссерлар аравында бөдөлдөрүн солчуп, чугаалажып эгелөөн. Кол-вол рольдарын шунту артистер ойнаксаар, үк шиини режиссер буртуу туртууускаар, дүвүрениң байдал илден турган.

Шинап-ла урап чүтүлдүк андыг ажаалдакчымы өк хөре солун болгаш берге материалды дугайымы бодалымы, бөдүнүк күжүң, мергезиңиң оң-биле шексөөнчүл. Директор эш Р. Далай-оол, Бугу-эвиладик театр нитилелиниң Тыва-дук сайбарын эгелөөн эш М. Муңзук оларның дуузы-биле театрыны бичин «экепелдизим» бүрүн дегитинген.

Арып шырайдын кезөөдө өргөк байдал ыраады, могай-шыгап чок бистин башкымы, шииңиз автору Виктор Шогакөвиг Көк-оол база хей «чүкүттү», хей чүтүн өннер дэди, чүтүкү Сергей Лазын база бистин аравыкча чоран түвө.

А Байдарын аажы-чанын, оларын турамында аажылашкынын Ооржак Смылаа чиктер кирип турган, таймалырлап төөгүлөөн. Черде ол чок-кавы кырганырынын чугааы төөгү материалдары-биле дүжүп турарга, бистин «экепелдизим» ажыл улам сонугурунчыг апарган.

Алдан-мадырларын тура-талышыкымын 80 чыл болган өнүк оң ишيني тураксаалыр дээп, оңу август айың эгелеп белекчел эгелөөн бис. Шиини белекчел турар, весте режиссер кичи менөө билдире алытырлар, бергелер база-ла туртуп келген. Анаа дүржүлээлге режиссерларын, хоотун артистерин дуузын ажиллап турар мен. Ол ыкшан, шаандагы улустун аажы-чан, онагай байдалдарын, дүжү-меттерин канчаар олурарынын, хөргөни канчаар тулдары дээн өскө-ла бидлимес чүдүлөр белекчел үениде бо-ла тыткып келир турган. Оңу хоотун артистерин, коллективтиң күжү-биле шийтирелеп тур бис.

Шиини белекчел талазы-биле театрынын пехтери база эки ажилдаа. Ол ыкшан, чамдык кижилерин биске чедиңип келген дуузын кижилерде үлөөн ханмас. Илангыя Кызылдын чуртакчылары Монгуш Чамзы, Селин угбай олар биске шаандалык улустун берттерин тергиин эки дараал. «Тээли» совхозтун ажилчыны, уран-шөөр чазыкчы Салчак Нарбу ирей эзер, ча-сөгүн дээн өскө-ла чүдүлөдери ча-зал, кылын турары дмаа эки.

Н. СЕЛИН, Турааның бугурууга-өоредилгел: И чыл школазының директору. РСФСР-ийн школарынын алдарыг башкысы.

О. СИН-ООЛ, республиканың дөгжүк-шии театрының режиссеру.

А Байдарын аажы-чанын, оларын турамында аажылашкынын Ооржак Смылаа чиктер кирип турган, таймалырлап төөгүлөөн. Черде ол чок-кавы кырганырынын чугааы төөгү материалдары-биле дүжүп турарга, бистин «экепелдизим» ажыл улам сонугурунчыг апарган.

Алдан-мадырларын тура-талышыкымын 80 чыл болган өнүк оң ишيني тураксаалыр дээп, оңу август айың эгелеп белекчел эгелөөн бис. Шиини белекчел турар, весте режиссер кичи менөө билдире алытырлар, бергелер база-ла туртуп келген. Анаа дүржүлээлге режиссерларын, хоотун артистерин дуузын ажиллап турар мен. Ол ыкшан, шаандагы улустун аажы-чан, онагай байдалдарын, дүжү-меттерин канчаар олурарынын, хөргөни канчаар тулдары дээн өскө-ла бидлимес чүдүлөр белекчел үениде бо-ла тыткып келир турган. Оңу хоотун артистерин, коллективтиң күжү-биле шийтирелеп тур бис.

Шиини белекчел талазы-биле театрынын пехтери база эки ажилдаа. Ол ыкшан, чамдык кижилерин биске чедиңип келген дуузын кижилерде үлөөн ханмас. Илангыя Кызылдын чуртакчылары Монгуш Чамзы, Селин угбай олар биске шаандалык улустун берттерин тергиин эки дараал. «Тээли» совхозтун ажилчыны, уран-шөөр чазыкчы Салчак Нарбу ирей эзер, ча-сөгүн дээн өскө-ла чүдүлөдери ча-зал, кылын турары дмаа эки.

Н. СЕЛИН, Турааның бугурууга-өоредилгел: И чыл школазының директору. РСФСР-ийн школарынын алдарыг башкысы.

О. СИН-ООЛ, республиканың дөгжүк-шии театрының режиссеру.

А Байдарын аажы-чанын, оларын турамында аажылашкынын Ооржак Смылаа чиктер кирип турган, таймалырлап төөгүлөөн. Черде ол чок-кавы кырганырынын чугааы төөгү материалдары-биле дүжүп турарга, бистин «экепелдизим» ажыл улам сонугурунчыг апарган.

Алдан-мадырларын тура-талышыкымын 80 чыл болган өнүк оң ишيني тураксаалыр дээп, оңу август айың эгелеп белекчел эгелөөн бис. Шиини белекчел турар, весте режиссер кичи менөө билдире алытырлар, бергелер база-ла туртуп келген. Анаа дүржүлээлге режиссерларын, хоотун артистерин дуузын ажиллап турар мен. Ол ыкшан, шаандагы улустун аажы-чан, онагай байдалдарын, дүжү-меттерин канчаар олурарынын, хөргөни канчаар тулдары дээн өскө-ла бидлимес чүдүлөр белекчел үениде бо-ла тыткып келир турган. Оңу хоотун артистерин, коллективтиң күжү-биле шийтирелеп тур бис.

Шиини белекчел талазы-биле театрынын пехтери база эки ажилдаа. Ол ыкшан, чамдык кижилерин биске чедиңип келген дуузын кижилерде үлөөн ханмас. Илангыя Кызылдын чуртакчылары Монгуш Чамзы, Селин угбай олар биске шаандалык улустун берттерин тергиин эки дараал. «Тээли» совхозтун ажилчыны, уран-шөөр чазыкчы Салчак Нарбу ирей эзер, ча-сөгүн дээн өскө-ла чүдүлөдери ча-зал, кылын турары дмаа эки.

О. СИН-ООЛ, республиканың дөгжүк-шии театрының режиссеру.

Кайгамчык улуг чалгын, чийг херел, каалама орус изекчилик, калгалайга ады алган, Улуг Октябрь, сеңээ совет кижилерниң күш-ажыкчы белектерин чеже дээр-рил... Оларын бистин кайгамчыктыг Төвөөн чуртувустуң бир булууну—Совет Тыва база-ла бараалатканын бөгүм сеңээ айтыкап тур. Октябрьга тыва чокнуң белек-сөгүнүн чандык дээр-жилери бө-дүр: Узбазы Улуг-Хемни, дүңмазы Хемикти келилдер чөдөдүпкан иши улуг көвүрүлүг болгаш бис... Аян-хевирин чарттыңып, дүрген саймырап олар. «Москвалык» Кызылдын көрдөөм. Оң № 26 кварталыга базыл-ла туруксаан кээр... Чаа, үш каът, хөлчөк чараш бажыңныг апарган студент оолаа, кыска адааргаар боор сен... Тываның хөй-хөй национал кадрларын белектээн—Кызылдың № 2 школазына барып көр. Оң өөреникчи, лери бо чылын үш каът чаа чурталаа бажыңныг булурлар. Фотолары В. ЛУТКОВТУУ.

БУДУРУАЛЕНИН МУРНАКЧЫЛАРЫ

Ам даарта бистин чуртувустуң ажылчыннары болгаш делегейин бурунгаар депшигелег кижилери Улуг Октябрьның 46 чыл оюн байырларлар. Кичи бурунуге эргим, ол алдарыг байыралга боттарының төлөпиг күш-ажыкчы-биле ужуражыр дээн чүткүлдүп туртуп турар коллективтер, ажыл-иштин мураакчылары бистин республикада улам-на көвүдөп турар.

Маада чикек кылдыр Шагаан-Артының райулеттур комбинандын коллективинин ажыл-ижин чугаалап болур. Узетур комбинандын коллективин 9 айларынч бугурууге планынын бараанын продукция талазы-биле 104 хуу, нити продукция талазы-биле — 105 хуу күөттүкөн, багай эвес түдөөлерин чедиң алганнар.

Илангыя Чаатының Чылангыда тулуг материалдары белекчел турар бригада (бригадир Верещанин) күш-ажылдык салгыла-чүрүмү, полит-кижиңдилелег ажылды өкжикте-тинден октябрьн 25-ке чедир 5200 кубометр тулуг мыын белекчел турган, 5644 кубометр ыяшты белекчелдөөн.

А. ПЕРЕСТОРНИН, Сарыг-Сеп райулеттур комбинандын директору.

Найыралывыс быжыгып турзун!

Муң амыг километр ырактан Тываның эки чуртунга кээп, эртим өкүнүктөр-биле чугааламын, совет кижиляринң чагай амыдырал-чуртталгалары-биле, мурнакчы дуржумгазы-биле танымаар аас-кежиңит болган бис.

Бистин чуртувус революцияның мурнунда феодалдык буюнуң уржуунда адыы хоозураңгай оран турган. 1917 чылда өскөзүн Октябрьниң социалисттик Улуг революциясының салдары-биле бистин чуртувуска улустун революцияны тилдиз болгаш Моолдуң арат чону хосталганы алган.

Моолдуң Араттын революстук партиязынын уадуулугазы-биле, Совет Завелинниң ак-секилдиг дузаланышының ачызында, бистин чуртувус амыг-агыл болгаш культура тургузуушунуң талазы-биле үндөзүн чаартылгалары боттангырып, социализмни чедиишинниң тургузуун турар.

Бистин чуртувуста улутчурум, кездэ амыг-агылдың, эртим болгаш культураның чедиишиннери Совет Завелинниң экономика болгаш техника талазы-биле мергежилдик дузаланышының ачызында чедип алдынганын. Ол бүгү дээш совет улуска өөрүп четтиргенисти илередиң турар бис.

Бистин Баян-Өлгий аймактың амыг-агыл болгаш культуразы, бүгү чуртта ышак, чедиишинниң хөгжүмү турар. Бистин аймак Моол Арат Республиканың барынын чүгүнде туруп турар болгаш 45800 амыг дөрбөлчүн километр деңсизерлиг. Аймакта 47.200 кижи чурттап турар болгаш экономиказының кол адыры малдың баш саны 1 миллион 48 муң амыг турар.

Баян-Өлгий аймактын 12 сумуларында кездэ амыг-агыл каттыжышыны, госхоз, машина-мал амылының станциязы чижекти кездэ амыг-агылдың социалисттик хевирлери тергидип турар. Аймактын төвүнде электри болгаш радио станциялары, тууду, аш-чем, идиң-хеп улутчуру, харылзаа чери, типография, шопола, ши болгаш кино театрлары, музей, библиотека, гости-ница чергелик черлер амылдат турар. Бүгү сумуларда улуг, биче эмгелелер, ветеринария черлери, шополаар, харылзаа конторалары, электри станциялары араттарга бараан болган.

Ол бүгү черлерде мергежилдик национал кадрлар амылдат турар аларган.

Моол-совет найырал айы-биле холбаштыр бистер Тыва АССР-ниң амыгыч коннарның амыг-агыл болгаш культура черлери-биле таныгып, амы-дуума улустун улуг чедиишиннерин улуг соонулгалар-биле көрдүвүс.

Бис чедип изиривиске, Коммунисттик партияның Тыва областы комитетинин бири секретары эш Тока болгаш республиканың өскө-даа уадуулук амылдатчылары хулузуп ал, бистин-биле найыраладык чугааламын турганынга чуреттик ханызында өөрүп турар бис.

Кызылга турганымыс үезинде хоорайның солун черлерин көрүп, шопола, техникун, институт чижекти өрөдиге черлери, типография, «Шын» солун редакциясы, радио комитеди, музей, электростанция чижекти хөй черлерге барып, таныгып көрдүвүс. Кызылга-даа, кандыг-даа организацияларга чедө бээривиске, бис-

ти элдик, хүндүлөп бую-биле хулузуп ап, амы-дуума хуузу-биле чугааламын турган кижандар утпас бис.

Республиканың хөгжүм-шин театрынга «Хайыран-бот» деп шини көргөш, революция мурнунда тыва артаттырның чоуланың амыдырал-чуртталгалары-биле таныштывас. Бо шинде көргүскө-ни ышак чоран тыва артаттырны амыдыралында ам кайы кире кайгамчыктың үндөзүн чаартылгалар болганын Тыва АССР-ге чоруп турган үеисте базым бурузунда көрүп, Октябрьниң Улуг революциясының ачызынын кайы кире магалыг чагай үрүтүндө берип турарынга катал-катал бүүрүдүвүс.

Чечектаптын Кызыл хоорай, Улуг-Хемни кижидир күчүлүг көвүрүг, улуг туудулгар, сайзыраңгай улутчуру бүүрүлгелери, дөңгөм улуг тараа шөлдери, чаа кылхозчу суурлар чижекти бүгү көргөн чүүлдүвүс бистин бөрү-тываыска кездэ артып калыр. Тыва республиканың бүгү көргөн, билген чүүлдүвүс, коммунизм тургузуун турар совет кижилеринң байлал дуржумгазын бүүдүүстүн чер-чуртувустун арат чонунга таныштырып, непертер-дир бис.

Коммунизм тургузуучу совет улустун ам-даа улуг чедиишин-нериг болурун социализм тургузуун турар моол улустун тал-лазчылары бистер изжи-бис! күлүп тур бис.

Моол болгаш совет улустар-ның амы-дуума бүүрүлгө найыраладык, быжыгып турзун!

Баян-Өлгий аймактын төдөлгөчүлери: ЦЗАРЭН, ТААЗАН, БНӨРЖАК, БУЛГАМБАЙ.

РЕПОРТАЖ

АРАТТАРГА

Аас-кежин берген амыгыч Октябрьниң ады-биле аман, Кызыл хоорайның Октябрь кудумчуру-биле байыраладык өрүкшүлүгү дүңдө электери таныштырылган чөптөрү.

Республиканың чурт-шынчилел музейинге кире бээривиске, делгек салган түлдүрлерниң соңурган көргөн кижилерин аразында бири тыва үкүлгө—«Чаа өрүкшүлүг» автору, дөөтүн коммунист пенсионер Танаэ Седип-оол башып чор. Ол музейниң бир улуг өрөөлинде «Кызыл хоорай» деп каан темалык турук делгелгезин мурунуга барган, элөөн үр бо-дынып, топтап көрүп тура, айтыр салаазы-биле бир чүрүккө айткан, чанында турган казылгаларга тур-шүкшүк шополазы урулгаларына гынча деп чугааладык берди:

— 1938 чылда, Октябрьниң ады-биле аман кудумчунуң хевир бо-дур ийин, урулгаларым, Бөрүтердээр! Бо болза улутчуру бооранынның № 1 магазинин чоругу-дур. Ичин орта даштык шөл турган. А ол болза найыскалыдын байыр-наадым кылар шөл-дур ийин. Аңаа дөрт буттуг индир турган чүве. Шөлдөр кездөр баарынарга Хову кудумчузу өгөдөрүс.

Чыскаал өрткөн соңда, бүдүн чартык тонна чык түлдөр машиналарга олурдуккан, үрелик колган-дерим калжаның чыны-биле доогу-дур бурзулуп артып бар чыдар улустуң иңде көргүскөн.

...Ам музейден үнөш. Улуг-Хемниң өрөөндө Азия диттин төвүнде өгөлөш, Октябрьниң ады-биле аман кудумчуга болган магалыг консул-дирим калжаның чыны-биле доогу-дур бурзулуп артып бар чыдар улустуң иңде көргүскөн.

...Ам музейден үнөш. Улуг-Хемниң өрөөндө Азия диттин төвүнде өгөлөш, Октябрьниң ады-биле аман кудумчуга болган магалыг консул-дирим калжаның чыны-биле доогу-дур бурзулуп артып бар чыдар улустуң иңде көргүскөн.

Кызылдың өрти электростанциязынын бажыны. Мында ам парохоздо болгаш амылдат хандырыгызынын чамдык албан черлерин тургускан. Оң бир талазында—бистин найыскалымыстың база бир төөгүлүгү чери. Ол болза кызыл партизанын орункуштукан чер-дир. Октябрьниң Улуг революциясының чалдыгын өтүп үнөш, арат-чону эрге-шөлөзи, аас-кежин дөңсө, дарваалды ичирбесин үзе тыртташ, өск-бөөзү холга туруп, хосталгаш амы-тынын берген чонун «А дээр оолдарыңа алдар болдурган тураскал иңде бедей үнөш. Шеткин болгаш Крачевскоун отрядлары каттыгып алган, Октябрьниң тилдигезин туулуга чедир, Ты-

Октябрь кудумчузунда

ванын чонунга хосталган, аас-кежин бээр дөш демисежин чораш кижилерин ол хөөрдө айыран чечектери тараш, чыдыл-на ажаап, хумгалыг өстүрүп турар. Ол маадырларын тураскалынга чайын кайы-даа айында кээр өрө-чөктер сагалайны чыдар. Октябрь-ның тилдигезин дөш амы-тынын бергенерге кижилеринин көп мөйгөйп турары өл-дур.

Шак орта туруп алган аңаа, талыт-ла 25 чыл бурвунгар даштык шөл турган Октябрь кудумчузун бөгү кандымын соңурган көрүнерем. Дөө ол, кырында тырып турар бижиктерин үш каат бажында көлө-ажы-агыл болгаш беккейлер Министерстөвү бар. Оол дөңдүлү—идик аймаа садар тускай салык.

Дүң чаа-ла байыралаа кедер илери-тер садып ал чораш, орта кирген болгаш, салдыгы кыс Самба баштаан аманаттары кайы хире өрө-шүдүгү амылдат турарын эки бидир силер.

Ленин кудумчуну келири-нерге, мында азында бичи бажым турар. Ол бажын хамааты ухар, чүүлдүг Кызыл аэропортуга хамаржыр. Силер оон бөлгөтти садын алган, самолетка олурдуккан. Кызылдан азынган кижи Самгазай-дөңгөй чорда-ла. Төзөн чуртувунуң найыскалы—Москвага чедө бээр силер.

Октябрь кудумчузунуң тал-лазунуң ийи талазын айырап логал садыгыштар хамаалаан. Оон бир талазында садын ортузунда «Борт» Владимир Ильяч Ленинге тураскал турар» деп бижип каан. Ийн садыгыштарын иштиңе чечектер, чөлдөш ышак аарган, чөдүра чечектер турда, даштыгыга кандык ийик! Тергине-ле азе? А кыш келгеш, Октябрь кудумчузунуң төвү тураларының ойнал-хөгөлөп, ам-ла улуг аас-кежин бээр, чаа чыдыл улуту алыр чери алаар. Ичин бас тайтадан улут шияны өскөлгөш, каластап кааривиске, Кызылдың шөлдүлүгү кымык даштыгылазының үезинде ойналар.

Ам оон илдим таланың көрүлөр. Ийн каат каас а бажының кырында «Найырал» деп өскө байыралаа-даа, аңаа хүндө-дөң, чечектер турар найыскалымыстың талыт дортузуна туруп алган, чайынынын турар. «Найырал!» Аңаага кызыл өптөг, ол өсөтү бо-

дурга, кандыг-ла бир магалык болгаш улуг-чагай чүдүүн дугайын чугаалап турар. Ол дээрже бистин кинотеатрымыс болгай. Улуг Октябрьниң тилдигезин ачымында, бисте улуг-даа, биче-даа нациялар аас-кежитиг, бүүрүлбөс, мөңгө найыраладык өг-бүдө кирген, экономика болгаш культура тургузуушунуң хөрөөнге чайынынат чедиишкенин чедип ал турар. Хүндүс көстүп, дүңе чырып турар «Найырал—Дружба» деп өскө—улуг өрүс улусу-биле тыва улустун кеээ-мындеге бүүрүлбөс, улам быжыгып турар ил-дүрүлбөс, улам быжыгып турар ил-дүрүлбөс демдө. Октябрь кудумчузунда, төптө туур театрымыс шак илдим магалык болгаш өңдүр ат-биле аман алганымыс база-ла аңаа азе.

Театрнын жожаазында аш-чемниң магалыны, иштиниң чөмөңгөлөгө чери, баш дуга дымдарып, таарып чер, хеп даараар атыле болгаш өскө-ла албан черлери хөй.

ОКТАБРЫНЫҢ ады-биле аман кудумчунуң деңсизеринде албан-оргнизация болгаш бүдүрүлгө черлеринде амылдат турар магалык кижилерин дугайын соңургавас аргажок. Олар бүгү улустун байыраладык алдар болдурган социалисттик чарыш-ла киришпашан, кайгамчыкты күш-амыгы чедиишкенин чедип алган. Республиканың конторларында чедө бөрүрөгөш, Иргит Эя болгаш Дүгер Доржу баштаан бөлүк тускай эртемниң аныктар дөңгөшкөдөш хөрек демисе калган арат, сорукту амылдат оран. Оон иркак азебте, Шеткин-Крачевско-биле Октябрь кудумчуларын бөлдүрүндө хөгжүм талазы-биле Тывада бирге өрөдиге черинин тургузулган иштиңиң чуртталга бажынына Клары Салчак, Анна Оюв, Юрий Соловьев, Беган Каадыр-оол олар Октябрьни алган-йөрөш, чиримди мырлашкан турар. Аш-чем магалы-ныче кире каалтамы. Совет эадынын көңүлү эки амылдаткычы, коммунисттик күш-амыгы таланың шөлдүлүгү Вера Михайловна Осиповича улутурун садыгыштар «Салып алыңчыларга улам-на культуруту болгаш эки бараан бөлүлүрүн» деп лозуну салып алган ажалдан турарлар. Олар «Шутуугу—чангыш дөш, чангыш—шутуугу дөш» деп принцип амылдат болгаш амылдаткы кал чүлү кылдыр савап турарлар.

Ам өрүс хөви даараар атылеге

бара каалтамы. Нйна Михайлова Худорошкова силерни өптөг-өздө-биле хулузуп алыр. Эш Худорошкова коммунисттик күш-амыгынын шалпы-чөмү деп хүндүлүг атты чаалап алгаш, Октябрь мурунуң чарыжына бекдик көргүзүлгөни чедип алган.

УЛУГ Октябрьниң түртүтүнгө айынын ады-биле аман кудумчунуң өрткөн болгаш амыгы үезин соңурган көрдүвүс. А моон солгар оон деңсизеринге кандык өскөдүрүлгөни болгаш улут амырын баа-ла чамам дивес боор силер, эргим эштер. Илдигиниң төдөзүнде, силерни хоорайның кол архитектору Владимир Ильяч Говновтуң кабинетиге чаап көрөли.

Ол, Кызыл хоорайның каш-кап чылдар болгаш кандыг апарын көргүсүңгө карта-чуркту силерниң мурунуга чаа салган, мынча деп чугаалаар:

— Октябрь кудумчуну келир үедө таныгыпмас кылдыр өскөдүр. Улуг-Хемниң өрөөнүн кырынга, кызыл партизанын тураскалынын илдиги чарымыга, күш-культураның улуг комбинадын тургузар. Бо хөө-нерде салып баазага турар чере 50 салдыгы амылдат улуг үнөвүр-салдыгы магалыңиң ашталды чүтү-бүрү салгыларыны төптү тургузар. А оон улугуна үш каат улуг аш бижикчиси турар. Ол болза хеп даараар атыле чери-дур. Улутуңуң барангы-чери салар № 1 магалынын турар черинге республиканың хөгжүм-шин театрын туурары алган. Ол дээрже амыг турар төрт-биле бичи-ла дөңгөлөшөш, тергип каас-чараш, даш бажым болур. Ол-ла кудумчулдар садыгыштын чанында аалчылар бажынынын үш каат туудун доозар чыгып турар болгай. Ам көлхоз рь-нонуңуң шүлүн көрөли. Каш чылдар өрткөн соңда, орта алан каш каат чуртталга бажынынын тууду өгөлөш. Ичинган хоорайның дал ортузунда бо кудумчу каш-ла чылдар өрткөн соңда хөй каат даш бажынынын, амыг үенин хоорайның кудумчуу алаар.

Владимир Ильяч Говнов болгаш чугаазын шак ол өскө-биле доосту.

Аас-кежинче болгаш хосталга өрүкту совет улуска айтып берген Улуг революцияның өскөзүң — Октябрь айын ады-биле аман, найыскалымыстың бир кудумчузу миңды-дыр.

А. ИРГИТ.

СЭТА ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

ГСЧП-ниң пленуму

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалисттик чангыс аай партизаны Төп Комитетинин октябрь 30-ден 1-ге чедир бөлүп өрткөн пленумуң дугайында дыңнадыгы Берлинде параш үндүргөн. Чоокта чык болган соңузда-биле, келер чылда улуг амыг-агыл планын белеткээр-биле, а ол ышакан даштыкы политика-биле холбашкан айтырылганын дугайында ТК-ның Политбюро-зунуң өткөт алектелди пленумун киришкелери дыңнап. ГСЧП ТК-ның Политбюрозуң кеңигүү А. Норденин кылган өткөт илгелдин пленум чугааладык көргөн болгаш чангыс ап-сеткал-биле чүдүлдү деп санаан.

Хаалчак хуралга ГСЧП ТК-ның пленуму ГДР-ниң Курне чөвүлгөниге болгаш Министрлер Чөвүлгөниге кандидатуралар дугайында саналды дыңнап. О. Готше биле В. Штоф оларын кырген саналдарын чангыс үе-биле чүдүлдү деп санаан.

Пленум партиянын Төп Комитетинин секретариаты Вернер Яровицкийни санаан.

Пленумун амыгына республиканың партия, курне болгаш амыг-агыл органынын өрө-чүс талаз-лекчилери аалчылар бөлүп олурган.

Алжир-марокко кызыгарда байдал

ПАРИЖ. (СЭТА). Алжирден болгаш Мароккодан келген дыңнадылгалаң бидинин турары чүл дээрже, алжир-марокко кызыгарда дайының соңдур дугайында Бамакога чедип алдынган дугуржулга ноябрьны 1-ден 2-ге дөңдөзөндө күштүк болуп өгөлөш соңда, доран-на оңу өрүс.

Болон Бешарга параш үндүргөн болгаш Франс Пресс агентиледди Алжирден дамчыткыны алжир шеридерин командмаланын дыңнадында чугаалады: Алжирни Бени Уид деп кезде сурунуң районуга тулдүшүкчүнар ноябрь 2-нин дал бажында катал өгөлөн. Ол суруну марокко артиллерия болуп турган. Бени Уид суур Фитин хоорайдан чеди километрге турар. Ол сууруга элөөн улуг кезини үргөзгөн дээржи дыңнадыга демгелеш. Алжир шеригтер боолашкын-биле харылаар жүргү аргажокут кырында таварышканы дыңнадыга чулаалп турар. Тулчушүкчүнар үргүлчүлөбашан.

Бодунуң элөөндө марокко информ-мас агентиледи Фитин хоорайга улуг алжир шериглерин чаа атакаларының дугайында дыңнадыгы Рабаттан дамчыткан. Ол районга моон мурунда каш хүнерниң дүргүзүлдү кадыг-дошкун тулчушүкчүнар чоруп турган.

Мурну Вьетнамда дайын байдалын киирген

ЛОНДОН. (СЭТА). Курне эргил-дешин түндүгүнде эрге-чаргыгад Вьетнам шериг хүнтэди бүгү Мурну Вьетнамга дайын байдалын киргез-инин дугайы тускай дыңнады-биле чарлаан. Ол дугайын Рейтер агентиледди корреспондентин дың-нады.

Куба өкнүктерге дузаламчы

МОНТЕВИДЕО. СЭТА-ның корреспондентин Е. Эльштун дамчытын турары бола:

Китазан халаптар бо уаада Уругвайда дүвөрөзүниң болдурган. Чуртка «Торнадо» деп күштүг шууруга болган. Шахта 150 километр дүргөн шуурган төп районнарын болгаш Тринидад хоорайнын кырында өрткөн. Чүс-үс кижилер хариңи чок аркан. Чедирген когаралды үнөш хөй миллион песо болуп турар. Чонга дузаламчы көргүзөр талазы-биле демгелештирип ал турар.

Мында халаптар улуг-даа болза, «Флора» деп шуургадан чамгалдык куба улуска дузаламчы көргүзөр талазы-биле кампаниа соксакын турар. Эм, аш-чем аймааны болгаш акша-хөрөгилерин баштайгы э-

Латин Американың патриоттарына хосталга!

Венецуэла, Эквадор, Гватемала, Парагвай, Гаитиде, Боливияда болгаш Латин Американың өскө-даа чамдык чуртталга депшилгелди көкү амылдатчыларга, коммунист болгаш амыгыч партизанын улутуручуларына улуг кадык-дошкун деген үлдөдигер Совет Эзелелинң журналистерин килектепке.

СССР-ниң Журналистер эзелелиниң параш үндүргөн меделдинде демгелеш турары болза, реакциянын аажыламына таварыш турар кижилерин аразында чүгө коммунистер азе, харың база өскө-даа депшилгелди-демократтык партияларын кестү амылдатчылары, Латин Америкада улуг ага-алгаш интелегенициянын төдөлгөчүлери бар болуп турар. Хесус Фарна, Густаво Мачадо, Педро Саад, Альберт Хиль, Марло Монте, Бернардо Алвардо Монсон, Антонио Майдава, Жак Стефан Алексис оларын империалисттик реакцияның нугулдугу бурдуудалышыны-биле кай-ба бажынарже киир өктөн. Ол бү-

Капитал чурттарында аңгы демисели

ВАШИНГТОН. АКШ-тың ракета шөлдөрине, космодромдарында амылдат турар америк амылчанар амык төлөвирин белидер болгаш күш-ажылың байдалын амкидер дугайында негелделерин дегип, 1962 чылдың майдан 1963 чылдың майга чедир 62 амык соксадымынын чоруткан. Ол бүгү амык соксадымы-нын аразында 6 муң амык кижя ая-нган. Ракета шөлдөринин туудунга АКШ-тың президентизи Дж. Кен-недидин тускай айтышынын тууду-гускан күш-ажыл харылзалдары-ның талазы-биле национал эргелдиги дыңнагыны-биле алырга, амык соксадымынын аразында түндүгүнде 10 муң кижя-хуң хаалс эртек.

РНО-ДЕ-ЖАНЕИРО. Сан-Пауло хоорайга амык соксадымынын баштайгы ийн хүнеринде муң амык кижини туудуп хоругдан, оң-он кижини бажылаан.

Штаттын эрге-чаргыгалары болгаш оң губернатор Алемар де Баррас Бразилияның ол эң улуг улутчурун амыкчыларынның болгаш албан-лаакчыларынның удурадымын-

лүүн куба өлчүн черинин төдөлгөчүлериңе дамчыды берген.

Хөй-иниң организацияларынын чорудуу турар кампаниязына күрүсө албан черлери каттыжар болза чогуур деп национал чазак чөвүлгө-линиң чамдык кеңигүнери саналдап турар.

1959 чылда үрөзөшкенин үезинде уругвай амыгыч чоннарга чы-бе чонун көргүскөн үзөлөп четисе дузаламчымы мында эки билки турар. Ам чуртка чигир чедийшөй турда, чигир чүдүргөн ийн парохоз Кубадан келген. 20 муң тонна куба-ба чигир—чоокта чаа аг салган уругвай-куба дугуржуланын күөстө-нин өгөлөнү ол. Делегейин акша фондузу бо дугуржулгага калчалгаш удурадыны турган.

Кемниг идегеттерниң миннишикин

ГАВАНА. (СЭТА). Чаа амыдыралды тургузуу куба улуска шалтык чедирер сорулга-биле америк империализм бодунуң үрөдигчилерин болгаш шийоноарын Кубаже чоруду-рун үргүлчүдөн турар.

Үрөдигчилерин болгаш боо-чөп-сексти дүжүрер сорулга-биле «Реке» деп судиюу Никарагуаның тугу-биле Кубаның эриктириче октябрь 21-де чоруткан дээржи моон мурунда дыңнаткан болгай. Бо араатаным хөмчөгүн уузткаар үеде Кубаның революстук чөпсектиг, күштери дөрт контрреволюстук идегеттерни тууду алган.

Чоокта чаа Гаванана даштыкы телеграф агентиледдеринин төдөлгөчүлериңе паралага конференцияны эртийрген. Паралага конференцияны эртийрген партизанын үш кежигүнери куба улуска улуг контрреволюстук идегеттерин кемниг амыл-чорудулганын дугайын жур-налистерге чугаалап бергенер.

Шаанда куба адвокат чоран, эм Каттышкан Штаттарын төп разведка эргелелиниң агентини апарган Клименте Вернеричи амыгыч чугаала-ны чу дээрже, «Реке» деп судиюу-биле Кубаның эриктириче ол ол каптал чоран мен дөң.

Журналистерин айтырларына харымылашкан, ол кемниг идегеттерин билингени: ортузунда үрөдигчи амыл-чорудулганы кылар бөлүк үрөдигчилери дүжүрер сорулга-биле «Реке» деп судиюу октябрь 21-де Кубаның эриктириче чоруткан. Куба контрреволюсттарын амыл-чорудулганын Каттышка Штаттарын төп разведка эргелелини улутуруп турарын олар база баятканнар.

Партизаннар аштааннарга дузалап турар

ГАВАНА. (СЭТА). Венецуэлаын партизанын Пимональ деп хоорай-жыгыштың чоогуна аш-чем чүдүргөн чалак транспортун хавырын алган. Эрес-маадыр патриоттар 10 тонна амыг ээти Пимональдык аштал чуртаткычыларга үзөп бергенер. Пренса Латина агентиледди Кара-кастан дыңнаткыны-биле алырга, Пимональдык чуртаткычылар партизанын өөрүшкү-биле уткаан. Хоорайжыгыштан үлүп чоруп тура партизанын бажынынын ханаларына революстук лозуннарын бижээн.

Тываның хөрзүнүнүң дугайында чаа ном

Тываның хөрзүнүн шынчилээр талазы-биле өөлүгү үеде эртемденер улуг ажыды кылганнар. Чижэ, СССР-ниң эртемнер Академиязын Мунуру-Енисей акедминистрация, отряд начальниги Б. Ф. Петров, хөрүтү шынчилекчиси К. А. Фортнича болгаш Красноярскинда башкы инсти-тудунуң доцентизи М. К. Кирилово олар Чөөн Сибирякниң бүүдүрүкчү кү-чүтүн шынчилээр талазы-биле элөөн каш чыл ажылдаан. Бай-Тайганы, Талдыны, Тес-Хемни, Өвүрүң, Эр-эниң деңсизеринге хөрзүнүн то-дургай шынчилел амылдарын олар чорутканнар.

СССР-ниң эртемнер Академиязын ол шынчилел амылдарын түнеги кылдыр 1962 чылда «Тываның хөр-зүнүн» дег